

Comparative Study of the Architectural Structure of Mausoleums with Ridged Domes in The Ilkhanid-Timurid Period (Case Study: Mausoleums of Do-gonbadan in Kookherd in Bastak, Mir Muhammad in Kharg, and Baba Monir in Nurabad, Fars Province)

Maryam Haghiri¹ , Javad Neyeštani², Hassan Ali Pourmand³ 

Type of Article: Research

Pp: 291-316

Received: 2022/05/19; Revised: 2022/05/09; Accepted: 2022/05/19

 <https://doi.org/10.22034/PJAS.745>

Abstract

Mausoleum buildings with ridged Dome, is one of the characteristics of religious architecture in the southern regions of Iran which was founded during the Ilkhanid to Safavid period. The main form of a ridged Dome is conical which the arrangement of its cubic components with different and varied shapes has a stepped mode. Studies that so far have been done on the structure of mausoleums with ridged Dome are more holistic. Therefore, the most important purpose of the present research is to explain and establish the architectural differences and similarities of four tombs which are located in different geographical areas in Southern Iran and belong to The Ilkhanid-Timurid era; and to study their susceptibility to various methods. The architecture of the mentioned historical periods under the title of Governmental (including the central sphere of governance of the Ilkhanid) and Local style (including special architectural and artistic features of the southern regions of Iran). The goal of the present research is to answer this question that what a meaningful form and decorative relationship is there between mausoleum buildings with non-governmental/indigenous ridged Dome and governmental structures? The result of the research clarifies that the architectural ornaments, which are used in the mausoleum of Mir Muhammad especially the high and deep vaults in the dome chamber and using the brick in the crown of its fluted Nar dome, represents the governmental style. The simplicity of the tomb form and usage of local material, building of conical Nar crown in the tombs of Baba Monir and Do-gonbadan and establishing symmetric ridged Dome in studied mausoleums is affected by local architecture of the mentioned regions. Also, it has been observed a kind of coexistence between local architecture and governmental style in some of the studied mausoleums. This research has been done with the approach of cultural history and descriptive-analytical method. The information has been gathered with the method of field investigation and library studies.

Keywords: Mausoleum Buildings, Ridged Dome, Ikhanid-Timurid Era, Architectural Style.

1. Ph.D. student in Archaeology, Department of Archaeology, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.
2. Professor, Department of Archaeology, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran (Corresponding Author). **Email:** jneyestani@modares.ac.ir
3. Associate Professor, Department of Research and art history, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

Citations: Haghiri, M., Neyeštani, J. & Pourmand, H. A., (2025). "Comparative Study of the Architectural Structure of Mausoleums with Ridged Domes in The Ilkhanid-Timurid Period (Case Study: Mausoleums of Do-gonbadan in Kookherd in Bastak, Mir Muhammad in Kharg, and Baba Monir in Nurabad, Fars Province)". *Parsch J. Archaeol Stud.*, 9(32): 291-316. <https://doi.org/10.22034/PJAS.745>

Homepage of this Article: <https://journal.richt.ir/mbp/article-1-745-en.html>



Parsch Journal of Archaeological Studies (PJAS)
Journal of Archeology Department of
Archeology Research Institute, Cultural
Heritage and Tourism Research
Institute (RICTH), Tehran, Iran

Publisher: Cultural Heritage and
Tourism Research Institute (RICTH).

Copyright © 2025 The Authors.
Published by Cultural Heritage and
Tourism Research Institute (RICTH).
This work is licensed under a
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Non-commercial
uses of the work are permitted, provided
the original work is properly cited.

© The Author(s)



Introduction

The general shape of the ridged Dome is rock or conical; with the difference that its components, instead of a complete cone, has a scalariform (Zemorshidi, 2010: 349). This cover has been used in the late Seljuk era tomb buildings of Iran, especially in the south and southwest areas and its construction is significant throughout the Ilkhanid to Safavid eras (Sajjadi, 2017: 306). Most of the researchers believe that building of the ridged Dome follows specific geometric patterns. Its inner and outer cover represents that this structure comprises of several floors with similar geometric shapes and the geometric floors of the dome ascend rotationally from the Base of the dome chamber to its top. Moreover, meanwhile the floors of the dome go up, the dimensions of its ridged cubes become smaller and their height is reduced. Finally, they join together at the top of the dome (Zemorshidi, 2017: 350; Mashayekhi & Mahdavejzad, 2012: 297). Most of the conducted researches have a holistic framework and less attention has been paid to the structure of buildings with the ridged Dome and its changes in a certain period of time or a certain geographical area. The goal of the present research is to answer this question that what a meaningful form and decorative relationship is there between the non-governmental and governmental structures-at the intended political field-in the mausoleums with the ridged Dome. The importance of the present research and the necessity of doing it is also in identifying the tomb buildings with the ridged Dome that less researches have been done on it, and criticizing opinions which are provided by other researchers.

Materials and methods

This research has been done with the approach of cultural history and descriptive-analytical method. The information has been gathered with the method of field investigation and library studies.

Data

Mausoleums of Do-gonbadan in Kookherd: The two mausoleums of Do-gonbadan are located in Hormozgan province, Bastak county and Kookherd village. Both mausoleums are burial places of two members of the Bani Abbasid family of Bastak (Bani Abbasian Bastaki, 1960: 57 & 58). The plan of both mausoleums is similar and consists of a simple square dome chamber. Also, both tombs have a ridged Dome with a star base. The decorations of Do-gonbadan tombs are associated with stucco, one of which is stalactite work in the interior view of the dome.

The mausoleum of Mir Muhammad

The mausoleum of Mir Muhammad Hanafi is built on Kharg island of Bushehr county.

Based on the tomb inscriptions, the building is attributed to Mir Muhammad Hanafi and was built during the Ilkhanid period. This tomb consists of a cruciform shrine and a square mausoleum which is adjoined to the south side of the dome chamber. A ridged Dome is constructed on top of the shrine that has a star base. The decorations of the tomb include mosaic-faience tilework and lustre tiles of dado which have animal, geometric and vegetal motifs on their surface, Also, the interior surface of the dome is decorated with chalky muqarnas.

The mausoleum of Baba Monir

The mausoleum of Baba Monir is located in Fars province, Noorabad Mamasani county and in a village called Baba Monir. The plan of the tomb is square. Its interior view includes a central dome chamber and a vaulted corridor that surrounds the dome chamber. Deep piers have given a cruciform design to the dome chamber. The dome of the tomb is ridged and has a star base. Chalky muqarnas is used in the interior surface of the dome.

Discussion

The conducted researches indicate that all the studied mausoleums belong to religious personages. Also, all of them have been built on the commercial path or near the commercial path. Moreover, there are similarities and differences in the features of studied tombs; The most important similarities between studied tombs are the usage of cruciform plan in the dome chamber of Baba Monir and Mir Muhammad mausoleums, the usage of the ridged Dome with the star base on top of dome chambers of all mausoleums, and the application of chalky muqarnas in the interior view of the dome of these tombs. The differences include using the simple square plan in the mausoleums of Do-gonbadan in Kookherd, and existence of the fluted Nar crown on top of the Mir Muhammad dome while there is a simple conical crown on top of the Baba Monir and Do-gonbadan dome. Besides, the only tilework decoration is in the Mir Muhammad tomb. In sum, the architectural features represent that Mir Muhammad tomb is more affected by the architecture of the governmental style. Because, it was built on the main trade route. But, the architectural features of Baba Monir and particularly Do-gonbadan are more non-governmental/local. Because these tombs were built on the side trade roads. Therefore, architects of these two tombs have not had much chance to become familiar with other architectural methods.

Conclusion

Studied mausoleums are the burial place of important religious personages and are built single, in an open space. These tombs were located on the trade routes. The location of

Mir Muhammad tomb in Kharg island and on the transregional trade route of Islamic lands with East Asia has increased its importance. The architectural decorations of Mir Muhammad mausoleum have more variety in comparison with other mausoleums and it reveals the influence of various architectural styles, especially the Ilkhanid-Timurid architectural style. This effectiveness has been observed to a small extent in Baba Monir tomb compared with Mir Muhammad tomb. Whereas, mausoleums of Do-gonbadan in Kookherd have the least influence from the governmental buildings of the Ilkhanid-Timurid era. However, the method of constructing the ridged dome in all mausoleums has been executed skillfully in terms of structural and geometric form. In general, the constructing of the ridged symmetric domes in each four tombs signifies the powerful influence of the local architectural style in their structure. However, the influence of other architectural styles in these mausoleums is not the same. There is a kind of coexistence between the local and governmental architectural styles in the tomb of Mir Muhammad in Kharg. The influence of the local architecture is more obvious in the mausoleums of Baba Monir and particularly Do-gonbadan.

Acknowledgments

The authors would like to express their gratitude to the anonymous reviewers of the journal whose valuable comments have enriched the content of this article.

Observation Contribution

This article is derived from the first author's dissertation, supervised by the second author and advised by the third author. Accordingly, the material was collected by the first author and the manuscript was written under the supervision of the second and third authors.

Conflict of Interest

The authors declare that there is no conflict of interest and that all ethical standards for citation and publishing have been fully observed.

مطالعه تطبیقی ساختار معماری آرامگاه‌های با گنبد مضرسی دوره ایلخانی- تیموری (نمونه موردی: آرامگاه‌های دوگنبدان کوخرد بستک هرمزگان، میرمحمد خارگ و بابامیر نورآباد فارس)

مریم حقیری^I، جواد نیستانی^{II}، حسن علی پورمند^{III}

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۳۱۶ - ۲۹۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۲۹؛ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۴/۳۰؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۰۹

شناسه دیجیتال (DOI): <https://doi.org/10.22034/PJAS.745>

چکیده

بناهای آرامگاهی با گنبد مضرسی از شاخصه‌های معماری مذهبی مناطق جنوبی ایران از دوره ایلخانی تا صفوی است. فرم اصلی گنبد مضرس، مخروطی است که چیدمان اجزای مکعبی آن با اشکال هندسی متفاوت و متنوع، حالت دندان و یا پله‌ای دارند. پژوهش‌هایی که تاکنون انجام شده بیشتر توصیفی و کلی‌نگرانه است؛ از این‌رو، مهم‌ترین هدف پژوهش حاضر مطالعه تفاوت‌ها و مشابهت‌های معمارانه چهار آرامگاه در مناطق جنوبی ایران از عصر ایلخانی- تیموری و تأثیرپذیری‌شان از سبک‌های گوناگون معماری دوره‌های یاد شده با عنوان سبک حکومتی (شامل حوزه مرکزی حاکمیت ایلخانان) و محلی (شامل: ویژگی‌های معماری و هنری خاص مناطق جنوبی ایران است). پژوهش حاضر بر آن است تا به این پرسش پاسخ دهد که، چه رابطه‌ی شکلی و تزئینات معناداری در بناهای آرامگاهی با گنبد مضرس مردم نهاد/ بومی و سازه‌های حکومتی وجود دارد؟ نتیجه پژوهش حاکی است که آرایه‌های معماری به‌کار رفته در آرامگاه «میرمحمد حنفی»، به‌ویژه طاق نماهای بلند و عمیق در گنبدخانه و استفاده از آجر در تارک نار خیاره‌دار گنبد آن از تأثیرات سبک حکومتی است. ساده‌تر بودن فرم آرامگاه و کاربرد مصالح محلی، ساخت تارک نار مخروطی در بناهای بابامیر و دوگنبدان و بنا نهادن گنبد‌های مضرسی متقارن در آرامگاه‌های مطالعه شده، متأثر از معماری بومی مناطق مذکور است. در برخی از آرامگاه‌های مطالعه شده، نوعی هم‌زیستی بین سبک معماری بومی و حکومتی نیز دیده می‌شود. رویکرد نظری پژوهش حاضر مطالعات تاریخ فرهنگی با ابزار گردآوری اطلاعات به شیوه میدانی و اسنادی (مطالعات کتابخانه‌ای) و به‌روش توصیفی- تحلیلی است.

کلیدواژگان: بناهای آرامگاهی، گنبد مضرس، عصر ایلخانی- تیموری، سبک معماری.

I. دانشجوی دکتری باستان‌شناسی، گروه باستان‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

II. استاد گروه باستان‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

Email: jneyestani@modares.ac.ir

III. دانشیار پژوهش و تاریخ هنر، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

ارجاع به مقاله: حقیری، مریم؛ نیستانی، جواد؛ و پورمند، حسن علی، (۱۴۰۴). «مطالعه تطبیقی ساختار معماری آرامگاه‌های با گنبد مضرسی دوره ایلخانی- تیموری (نمونه موردی: آرامگاه‌های دوگنبدان کوخرد بستک هرمزگان، میرمحمد خارگ و بابامیر نورآباد فارس)». مطالعات باستان‌شناسی پارسه ۹ (۳۲): ۲۹۱-۳۱۶. <https://doi.org/10.22034/PJAS.745>

صفحه اصلی مقاله در سامانه نشریه: <https://journal.richt.ir/mbp/article-1-745-fa.html>

فصلنامه علمی مطالعات باستان‌شناسی پارسه
نشریه پژوهشکده باستان‌شناسی، پژوهشگاه
میراث فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران

ناشر: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

© حق انتشار این مستند، متعلق به نویسنده(گان) آن است. ۱۴۰۴ © ناشر این مقاله، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری است. این مقاله تحت گواهی زیر منتشر شده و هر نوع استفاده غیرتجاری از آن مشروط بر استناد صحیح به مقاله و با رعایت شرایط مندرج در آدرس زیر مجاز است.

Creative Commons Attribution-Non-Commercial 4.0 International license
(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

© The Author(s)



مقدمه

شکل کلی گنبد مضرس، رُک یا مخروطی است با این تفاوت که اجزای آن، به جای مخروط کامل، حالت دندانه و یا پله‌ای دارند (زمرشیدی، ۱۳۸۹: ۳۴۹). واژه «مضرس» از نظر لغوی به معنای «دندانه‌دار» یا «کنگره‌دار» است و نام دیگر این نوع گنبد، «اُرچین/اورچین» به معنای «پله‌پله» است (دهخدا، ۱۳۷۷: ۱۶۴۸). بنابر نظر محققان، کهن‌ترین کاربرد گنبد مضرس مربوط به دوره سلجوقی و در آرامگاه امام‌الدور عراق، حدود ۴۴۶ ه.ق. است (اتینگهاوزن و گرابار، ۱۳۸۷: ۴۰۵). از این پوشش در بناهای آرامگاهی اواخر عصر سلجوقی ایران، به‌ویژه نواحی جنوب و جنوب غربی استفاده شده که ساخت آن در سراسر عصر ایلخانی تا صفوی قابل ملاحظه است (سجادی، ۱۳۹۶: ۳۰۶). تبیین چگونگی ساخت گنبد مضرس یکی، دیگر از موضوعاتی است که تاکنون پژوهش‌های ارزشمندی درباره آن انجام شده و با این حال، مسائل مناقشه‌برانگیز آن باقی است. اغلب محققان بر این باورند که ساخت گنبدهای مضرس از الگوهای هندسی مشخصی پیروی می‌کند. پوشش داخلی و بیرونی آن نشان می‌دهد که این سازه از چند طبقه، با شکل‌های هندسی مشابه تشکیل شده و طبقات هندسی گنبد، چرخش‌وار از بشن گنبدخانه تا رأس آن بالا رفته است. افزون بر این، به‌همان میزان که طبقات گنبد بالا می‌رود، ابعاد مکعب‌های مضرسی کوچک‌تر و ارتفاع آن‌ها کم شده و درنهایت در نوک گنبد به هم می‌پیوندند (زمرشیدی، ۱۳۸۹: ۳۵۰؛ مشایخی و مهدوی‌نژاد، ۱۳۹۱: ۲۹۷)؛ از همین‌رو، به نظر برخی، ساختار پوشش مضرس از فرم‌های هندسه‌ای ساده به‌سوی فرم‌های هندسی پیچیده گرایش می‌یابد و دسته‌بندی‌های شکلی گوناگونی برای آن فراهم می‌سازد (مشایخی و مهدوی‌نژاد، ۱۳۹۱: ۳۸-۴۰؛ بختیاری، ۱۳۹۸: ۵۴ و ۶۲-۶۳؛ قمشی، ۱۳۹۶: ۱۷۴). بیشتر پژوهش‌های انجام‌شده چارچوبی کلی‌نگرانه دارد و در آن‌ها کمتر به ساختار بناهای با گنبد مضرس و تغییرات آن در یک بازه زمانی مشخص یا منطقه جغرافیایی معین توجه شده است؛ از همین‌رو، هدف پژوهش حاضر بررسی ساختار آرامگاه‌های با گنبد مضرسی در عصر ایلخانی- تیموری و مطالعه تنوع سبکی آن و نیز تأثیرپذیری‌شان از شیوه‌های گوناگون رایج در معماری دوره یادشده در مناطق جنوبی ایران است.

پرسش‌های پژوهش: پژوهش حاضر بر آن است به این پرسش پاسخ دهد که، چه رابطه شکلی و تزئیناتی معناداری بین مناطق دور از مرکز/ بناهای مردم نهاد و سازه‌های حکومتی در مرکزیت سیاسی موردنظر در بناهای آرامگاهی با گنبد مضرس وجود دارد؟ اهمیت پژوهش حاضر و ضرورت انجام آن نیز در شناساندن بناهای آرامگاهی با گنبد مضرسی است که پژوهش‌های کمتری درباره آن انجام شده و مطالعه و نقد آراء ارائه شده ازسوی دیگر محققان است.

روش پژوهش: این پژوهش با رویکرد نظری تاریخ فرهنگی به روش توصیفی-تحلیلی و با ابزار گردآوری اطلاعات ازطریق مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای انجام شده است.

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های انجام‌شده درباره گنبد مضرس با تأکید بر حوزه جنوب و جنوب غربی ایران را در دو دسته تحقیقات کلی و متمرکز می‌توان بررسی کرد.

الف) تحقیقات کلی: شامل مقالات و کتاب‌هایی است که ضمن بررسی انواع طاق و گنبد در معماری ایرانی به معرفی و توصیف پوشش مضرس نیز پرداخته‌اند و ازجمله آن‌ها: «طاق‌ها» در کتاب آثار ایران (گذار، ۱۳۷۱) و «گنبد در معماری ایران» (پیرنیا، ۱۳۷۰)؛ کتاب گنبد و عناصر طاقی (زمرشیدی، ۱۳۸۹) و معماری ایرانی (معماریان، ۱۳۹۴).

ب) تحقیقات متمرکز: شامل آن دسته از منابعی است که صرفاً در آن به بررسی و دسته‌بندی ساختار گنبد مضرس پرداخته شده است.

«صمدی» (۱۳۴۸) و «سعیدیان» (۱۳۹۰) در مقالاتی براساس قاعده هندسی شکل گرفته گنبد مضرس آن‌ها را در دو نوع کلی گنبد مضرس با قاعده کثیرالاضلاع منتظم و با قاعده کوکبی طبقه‌بندی کرده‌اند. این درحالی است که «مشایخی» و «مهدوی نژاد» (۱۳۹۱) و «مشایخی» و «تهرانی» (۱۳۹۲) در مقالاتی براساس همان قاعده هندسی، روند تحولی ساختار گنبد مضرس را در شش نوع شامل: گنبد مضرس ساده با قاعده چندضلعی منتظم؛ کمان دار مقعر با قاعده‌ای چندضلعی؛ کمان دار محدب چندضلعی؛ چندضلعی ستاره‌ای؛ کنج دار چندضلعی با گوشه‌های برجسته و مقرنس چندضلعی ستاره‌ای با طاقی‌های برآمده طبقه‌بندی متنوع‌تری کرده‌اند. «سجادی» نیز در رساله دکتری خود (۱۳۹۱) برحسب نمای بیرونی گنبدها آن‌ها را در سه دسته گنبد مضرس با نمای مخروطی؛ سروی یا شلجمی و نمای عرقچین با ترکیبی از دو نوع پوشش مضرس و عرقچین طبقه‌بندی کرده است. «قمشی» نیز در پایان نامه کارشناسی ارشد (۱۳۹۶) با پذیرش طبقه‌بندی شش‌گانه مشایخی و مهدوی نژاد (۱۳۹۱) و مشایخی و تهرانی (۱۳۹۲) نوع هفتمی را با عنوان گنبد مضرس با ساختار بی‌قاعده یا ترکیبی بر گونه‌های پیشین افزوده است. درنهایت «بختیاری» و «عطاریان» (۲۰۲۰) به تلفیقی از طبقه‌بندی براساس قاعده و نمای بیرونی گنبد در شش عنوان دست‌یافته‌اند که بدین شرح است: گنبد مضرس با نمای مخروطی و قاعده چندضلعی منتظم؛ با نمای شلجمی و قاعده چندضلعی منتظم؛ با نمای مخروطی و قاعده کوکبی؛ با نمای شلجمی و قاعده کوکبی؛ با نمای مخروطی و قاعده مدور و با نمای شلجمی و قاعده مدور.

پژوهش‌های انجام‌شده کلی نگرند و ساختار آرامگاه‌های با گنبد مضرس در آن‌ها اغلب بدون درنظر گرفتن ویژگی‌های زیست‌محیطی و نیز تأثیر عوامل تاریخی-فرهنگی منطقه‌ای بر آن‌ها، بررسی شده است.

معرفی و بررسی آرامگاه‌های مناطق مورد مطالعه

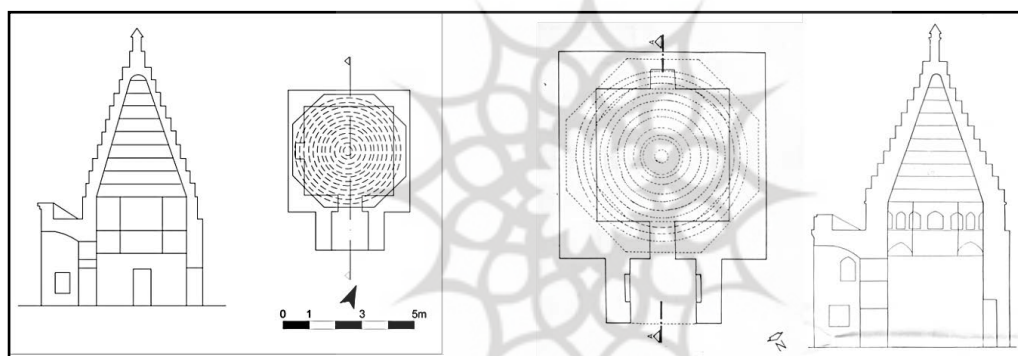
- آرامگاه‌های دوگنبدان کوخرد

آرامگاه‌های دوگنبدان در استان هرمزگان، شهرستان بستک و در روستای کوخرد و غرب محوطه تاریخی سیبیه قرار دارد. سابقه روستای کوخرد در منابع تاریخی به دوره صفوی برمی‌گردد (کارری، ۱۳۴۸: ۱۹۳) و مطالعات باستان‌شناسی، به‌ویژه یافته‌های سفالی محوطه سیبیه را از دوران ایلخانی- تیموری می‌شناساند (اسدی، ۱۳۸۷: ۲۰-۲۱؛ محمدخانی و نظیف، ۱۳۹۷: ۲-۸؛ پاسالاری و همکاران، ۱۴۰۲: ۷۹). آرامگاه‌های دوگنبدان شامل دو آرامگاه گنبددار با حصار سنگی پیرامون آن‌ها است. بناها فاقد کتیبه است و تنها بنابر برخی منابع تاریخی، آرامگاه الف در غرب حصار سنگی، محل دفن «شیخ عبدالرحمن بستکی» فرزند «شیخ حسن بستکی»، بزرگ خاندان «بنی عباسیان بستک» است (بنی عباسیان بستکی، ۱۳۳۹: ۵۷). آرامگاه ب که در شرق حصار سنگی است، مدفن «ملا اسماعیل بستکی» فرزند شیخ حسن بستکی و برادر شیخ عبدالرحمن و دو تن از پسران وی خوانده شده است (همان: ۵۸). خاندان بنی عباسی از اهل سنت و مذهب شافعی و پیرو طریقت بنی عباسیه در تصوف بوده که پیش از دوره صفوی در لار و خنج سکونت داشته‌اند. شایان توجه است که پس از تأسیس حکومت صفوی و مخالفت آنان با اهل سنت و تصوف، بنی عباسیان به بستک مهاجرت کرده و به بنی عباسیان بستک مشهور شده‌اند (بنی عباسیان بستکی، ۱۳۳۹: ۲۵).

هر دو آرامگاه با طرحی به نسبت هم‌سان، با سنگ‌لاشه و اندود گچ بنا شده‌اند که شامل گنبدخانه‌ای ساده و چهارگوش با پیش‌طاق (نقشه ۱) با اندک تفاوت‌های جزئی در نقشه هستند. آرامگاه الف، گنبدخانه‌ای بزرگ‌تر با ابعاد داخلی ۳/۸۰×۳/۸۰ متر است. آرامگاه ب، کوچک‌تر است و گنبدخانه‌ای به اندازه داخلی ۳/۴۰×۳/۴۰ متر دارد. هم‌چنین، آرامگاه الف با جهتی شمالی-جنوبی دارای پیش‌طاقی با قوس نار و رو به نمای شمالی با بلندای ۳/۵۰ متر است. اما، آرامگاه ب با جهت

شرقی- غربی پیش‌تاقی با قوس جناغی در ضلع شرقی به ارتفاع ۳/۷۰ متر دارد. هر دو آرامگاه افزون بر نقشه همانند، گنبد تک‌پوسته مضرس با قالبی مخروطی و به نسبت کشیده دارند. قاعده گنبد هر دو آرامگاه نیز کوکبی است. زینه‌های آرامگاه الف دوگنبدان، در دو ردیف نخست، محدب و باقی چندضلعی مقعر و در گنبد آرامگاه ب همه زینه‌ها به صورت چندضلعی مقعر است. آرامگاه الف در بلندای پوشش با ۱۱ ردیف زینه مضرس از آرامگاه ب با ۱۰ ردیف زینه مضرس اندکی بلندتر است. بر فراز گنبد آرامگاه‌ها تارکی استوانه‌ای با سرپوش مخروطی قرار دارد. بخش زیرین گنبدها هم روی گریوی چندضلعی جای گرفته است (تصویر ۱). تزئینات آرامگاه‌های دوگنبدان با گچ‌بری همراه است که از جمله آن مقرنس‌سازی در نمای داخلی گنبد و در نمای پیش‌تاق است (تصویر ۲). بدنه بیرونی گنبدخانه‌ها با تاق نمای‌های تزئینی پوشانده شده است. اغلب این تاق نماها قوسی مثلثی یا کنگره‌دار دارند. افزون بر این، باید به نورگیرهای مشبک گچی اشاره کرد که در بخش گریوار گنبد آرامگاه الف اجرا شده‌اند. به طور کلی، مقبره الف دوگنبدان آرایه‌های بیشتری در قیاس با مقبره ب دارد.

مجموعه آرامگاه‌های دوگنبدان به شماره ۱۰۹۲۵، در تاریخ ۱۳۸۲/۱۱/۲۷، در فهرست آثار ملی ثبت شده‌اند (نوروزی، ۱۳۸۲).



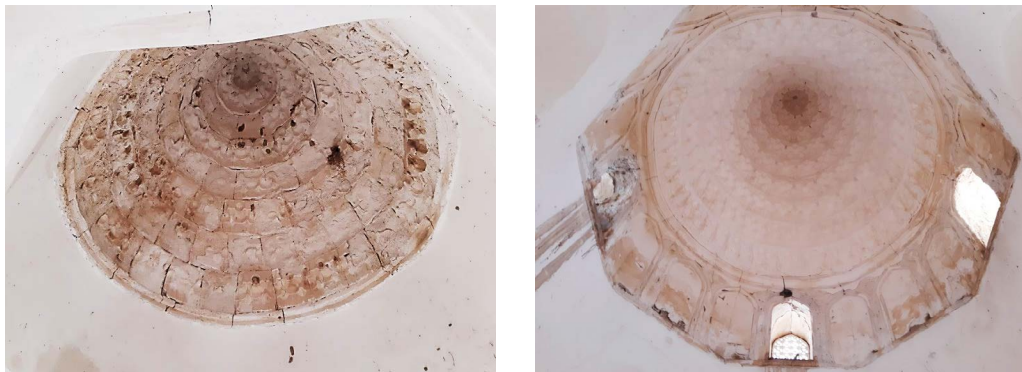
نقشه ۱: نما و نقشه آرامگاه‌های دوگنبدان کوخرد (آرشیو میراث فرهنگی هرمزگان؛ محمدخانی، ۱۳۹۵).

Map. 1: Elevation and map of Mausoleums of Do-gonbandan in Kookherd (Archive of the cultural heritage of Hormozgan; Mohammadkhani, 2016).



تصویر ۱: نمای شمالی آرامگاه الف (محمدخانی، ۱۳۹۵) و نمای شرقی آرامگاه ب (نگارندگان، ۱۴۰۰).

Fig. 1: North elevation of the mausoleum A (Mohammadkhani, 2016) and east elevation the mausoleum B (Author, 2021).



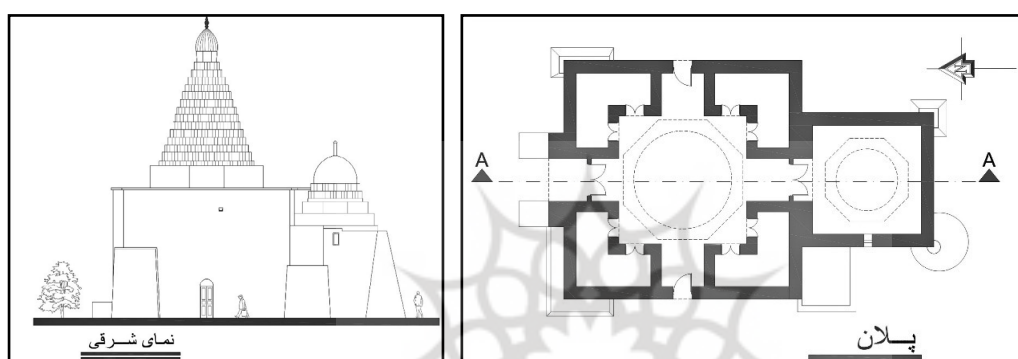
تصویر ۲: نمای داخلی گنبد آرامگاه الف و نمای داخلی گنبد آرامگاه ب (نگارندگان، ۱۴۰۰).

Fig. 2: Interior elevation of the dome of the mausoleum A and interior elevation of the dome of the mausoleum B (Authors, 2021).

آرامگاه میرمحمد حنفی

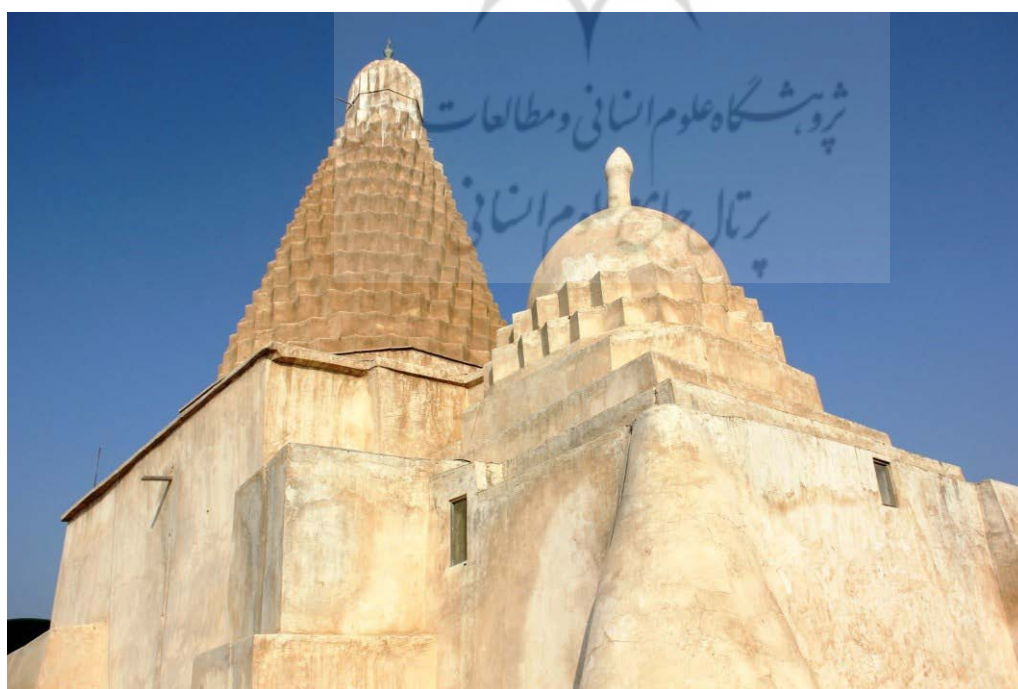
آرامگاه میرمحمد حنفی در جزیره خارگ شهرستان بوشهر و در زمینی صخره‌ای بنا شده است. بر پایه کتیبه سردر آرامگاه که به خط ثلث نگاشته شده، بنا منسوب به میرمحمد حنفی است. به نوشته «یاقوت حموی»، این مزار به پندار مردم جزیره متعلق به محمد بن حنفیه است (یاقوت حموی، ۱۳۸۳: ۲۶۰). باوجود این، کتیبه گریو گنبد رقم «فی سنه اربعین و سبعمائه» (۷۴۰ ه.ق.) دارد و نسبت آن را به دوره ایلخانی روشن می‌سازد. این آرامگاه با سنگ مرجانی که در جزیره به وفور یافت می‌شود، ساخته شده است. در بنای گنبد آرامگاه از آجر و چوب برای کلاف‌کشی سقف دالان پیرامون و ورودی‌های گنبدخانه استفاده شده است. بنای امام زاده میرمحمد حنفی متشکل از زیارتگاهی چهارگوش، به ابعاد ۷×۷ متر و مزاری چهارضلعی به ابعاد ۵/۳۰×۵/۳۰ متر است که به ضلع جنوب گنبدخانه متصل است (نقشه ۱). نمای بیرونی آرامگاه ساده است. اضلاع بیرونی بنا دارای پشت‌بندهایی برای استحکام بخشی است. آرامگاه دو ورودی فرعی کوچک در دو ضلع غربی و شرقی دارد. سردر اصلی نیز در ضلع شمالی گنبدخانه و درون پیش‌تاقی رفیع در قاب مستطیلی به ارتفاع حدود ۴ و عمق ۱ متر قرار دارد. بخش درونی آرامگاه، گنبدخانه‌ای با طرحی چهارضلعی است که در هر ضلع تاق نماهایی با قوس جناغی با بلندای حدود ۴ و عرض ۲ متر دارد. بین تاق‌ها، جرزهایی عمیق، به عمق حدود ۱/۵۰ متر ایجاد شده که به گنبدخانه طرحی چلیپایی بخشیده است. در نمای هر یک از جرزها ورودی‌هایی دوتایی و قرینه جای گرفته است. این ورودی‌ها به دالانی دو طبقه و پلکان‌دار در پیرامون گنبدخانه راه دارند. هدف از ساخت چنین دالانی، کاهش بار وارده بر گنبد و تسهیل در مرمت آن است. کارکرد دیگر آن نیز برای کوران هوا در گرداگرد گنبدخانه است. افزون بر این، درگاهی چوبی در تاق نمای ضلع جنوبی گنبدخانه و در راستای سردر شمالی وجود دارد که محل ورود به مقبره میرمحمد حنفی است؛ طرح درونی بقعه، همانند نمای بیرونی آن، چهارضلعی ساده است که در مرکز آن، سنگ قبر قرار گرفته است. بر فراز آرامگاه گنبدی تک‌پوسته و مضرس ساخته شده که دارای قالبی مخروطی و قاعده‌ای کوبی است و از ۱۵ ردیف زینه تشکیل شده است. گنبد روی ساقه‌ای هشت ضلعی استوار است و در رأس آن سروکی نار و خیاره‌دار قرار دارد. نمای بیرونی گنبد مقبره نیز ترکیبی از نار در بخش فوقانی و دو ردیف مضرس در بخش زیرین است (تصویر ۳). آرامگاه آرایه‌های فراوانی، به‌ویژه در نمای درونی گنبدخانه دارد که شامل کاشی‌کاری معرق با زمینه‌ای آبی و نقش‌های آبی و سفید با طرح‌های اسلیمی و گیاهی است. نمونه‌هایی از این آرایه در نمای پیش‌تاق ورودی گنبدخانه، گرداگرد ورودی جنوبی و بخش گریوار گنبدخانه برجای مانده است. کاشی‌های زرین فام ازاره گنبدخانه نیز چندضلعی و دارای نقش‌های گیاهی،

حیوانی و هندسی است. در حاشیه این کاشی‌ها نیز اشعار فارسی از منظومه لیلی و مجنون به خط نسخ نگاشته شده است (حسینی فسایی، ۱۳۶۷: ۸۵۵-۸۵۶). بین کاشی‌های زرین فام را نیز کاشی‌های چلیپایی لاجوردی پر کرده است (تصویر ۴). کف گنبدخانه هم با ردیفی از کاشی‌های ساده چندضلعی و چلیپایی، مشابه ازاره، آراسته شده است. از دیگر آرایه‌های مهم بنا، کتیبه‌نگاری به خط ثلث بر کاشی‌های آبی و سفید پیش‌تاق ورودی و گریوار گنبدخانه است. مضمون کتیبه پیش‌تاق، بخشی از آیه‌های ۶۸ و ۶۹ سوره «زخرف» است. کتیبه کوچکی بالای سردر وجود دارد که روی آن عبارت «عمل سید حسین البخاری» آمده است. بخش‌هایی از آرامگاه با مقرنس‌های گچی تزئین شده که شامل نمای داخلی گنبد، سکنج‌ها و بخش فوقانی پیش‌تاق (تصویر ۵) است. در دوره تیموری بخش‌هایی، از جمله کاشی‌های آبی سفید، به بنا افزوده شده است. آرامگاه به شماره ۲۲۰۵، در فهرست آثار ملی ثبت شده است (آرشیو میراث فرهنگی استان بوشهر).



نقشه ۲: پلان و نمای آرامگاه میرمحمد حنفی (ترسیم: خلوتی).

Map. 2: Plan and elevation of Mir Muhammad Hanafi mausoleum (Drawing by: Khalvati).

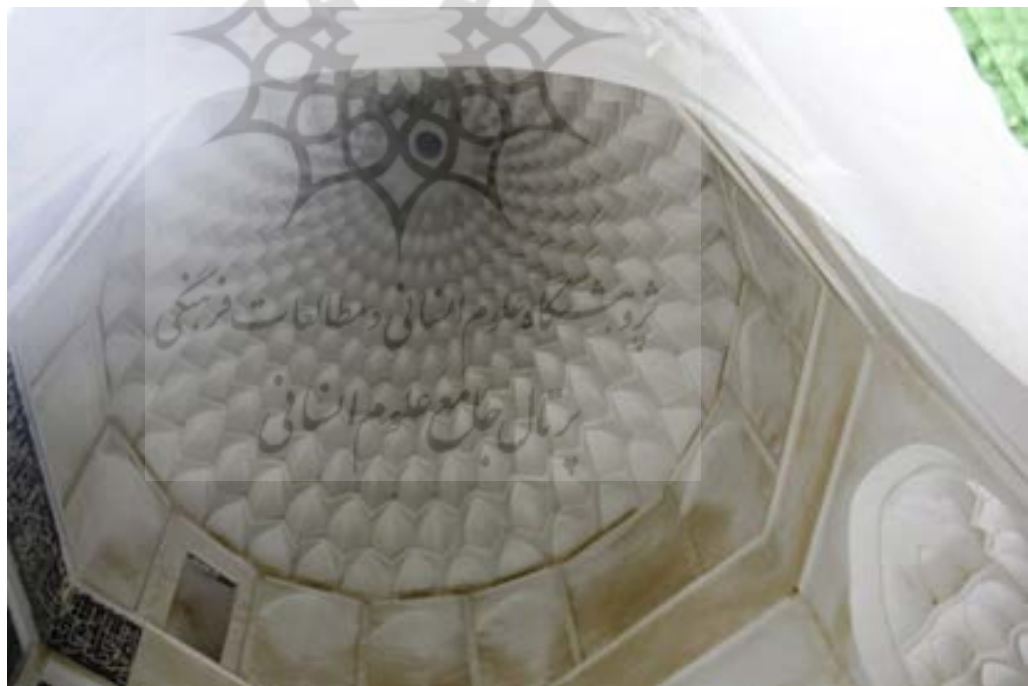


تصویر ۳: نمای جنوبی گنبد مقبره و زیارتگاه میرمحمد حنفی (نگارندگان، ۱۳۹۴).

Fig. 3: South elevation of the dome of mausoleum and shrine of Mir Muhammad Hanafi (Authors, 2015).



تصویر ۴: کاشی‌های معرق آبی سفید ورودی جنوبی و کاشی‌های زرین فام ازاره گنبدخانه میرمحمد حنفی (نگارندگان، ۱۳۹۴).
Fig. 4: Blue and white mosaic-tileworks of south entrance and lustre tiles of dado in the dome chamber of Mir Muhammad Hanafi (Authors, 2015).



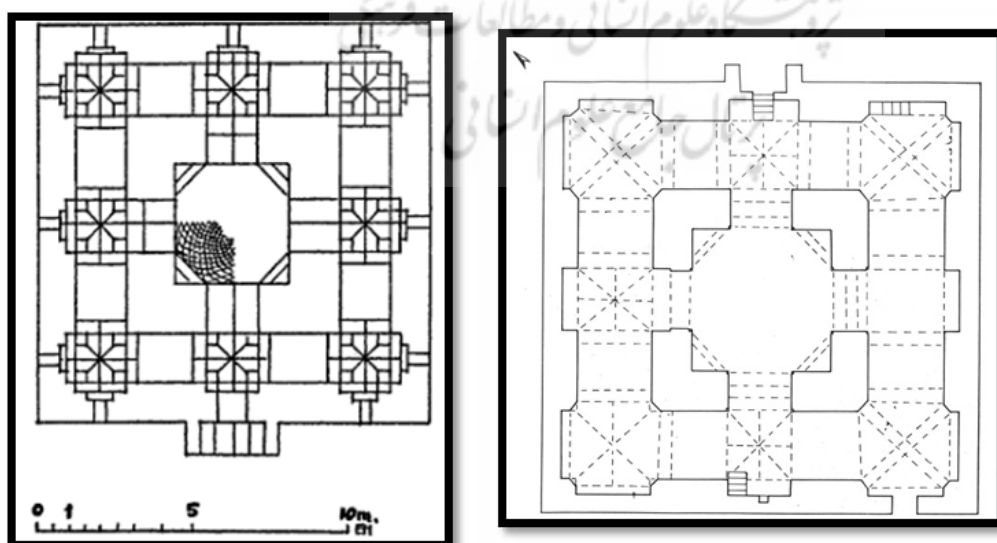
تصویر ۵: مقرنس گچی نمای داخلی گنبدخانه میرمحمد حنفی (نگارندگان، ۱۳۹۴).
Fig. 5: Chalky muqarnas of the interior elevation of the dome chamber of Mir Muhammad Hanafi (Authors, 2015).

آرامگاه بابامنیر

آرامگاه بابامنیر در استان فارس، شهرستان نورآباد ممسنی، بخش ماهور میلانی و در روستایی به نام بابامنیر واقع است. «هرتسفلد» نخستین فردی است که از امامزاده بابامنیر دیدن کرده و بنابر توصیف وی، صندوقی چوبی درون گنبدخانه قرار داشته است. روی صندوق نام «خواجه

شمس‌الدین محمد پیروزی» و ماده تاریخ ۸۹۵ هـ.ق. آمده است. بنابر نوشته هرتسفلد آرامگاه و نام روی صندوق نسبیتی با بابامنیر صاحب آرامگاه ندارد (31 : Herzfeld, 1942). آرامگاه که با سنگ لاشه‌ای و قلوه با اندود گچ ساخته شده، دارای نقشه چهارضلعی به ابعاد ۱۹/۵۰×۱۹/۵۰ متر است. نمای داخلی نیز متشکل از گنبدخانه‌ای مرکزی و دالانی تاق‌دار پیرامون آن است (نقشه ۳). میان دیوار شمالی آرامگاه پیش‌تاقی با بلندا و پهنای ۳ متر است که با فاصله ۱/۵۰ متری از دیوار بنا ساخته شده است. نمای پیش‌تاق دارای نیم‌گنبدی با تاق‌آهنگ است که سردر بنا درون آن جای دارد. در کنونی آرامگاه در ضلع غربی است و سردر شمالی (اصلی) اکنون بسته است. داخل بنا دالانی چهارگوش و متقارن گرداگرد گنبدخانه مرکزی را به ابعاد ۲۱×۲۱ متر دربر گرفته است. راهروها دارای پوشش تاق و توزیه با تاق‌آهنگ است. توزیه‌ها روی جرزی به ارتفاع حدود ۱ متر قرار گرفته که در فاصله‌های معین، بین آن‌ها، چهارتاقی‌ای به ابعاد ۳×۳ متر با پوشش عرقچینی خیز کم به بلندی حدود ۴ متر و ساختاری ترکیب ساخته شده است. گنبدخانه آرامگاه در میان دالان چهارگوش، به ابعاد ۶/۵۰×۶/۵۰ متر است. جرزه‌های عمیق ۲ متری به گنبدخانه طرحی چلیپایی داده است. بین جرزه‌ها نیز تاق‌نماها بنا شده‌اند. هر تاق نما دربردارنده دو تاق‌آهنگ و یکی بالای دیگری ساخته شده است؛ ارتفاع تاق پایینی ۲/۷۰ متر از کف است و تاق بالایی که پاکار آن روی پشت بغلی تاق زیرین قرار می‌گیرد، بلندی حدود ۵ متر دارد. پهنای دهانه هر دو نیز ۱/۹۰ متر است. در نمای بیرونی نیز گنبد آرامگاه روی ساقه‌ای ۱۶ ضلعی استوار است. این گنبد تک‌پوسته مضرس با قالبی مخروطی است و قاعده‌ای کوکبی دارد که از ۱۸ زینه تشکیل شده است. در نوک گنبد هم تارکی با کلاهک مخروطی قرار دارد (تصویر ۶). در مرکز گنبدخانه بابامنیر ضریح و سنگ قبری نیست؛ اما، در گوشه جنوب شرقی دالان سه صندوق مزار چوبین و منبت‌کاری شده است. در میان ضلع جنوبی مقبره، محرابی گچی با قوسی تیزه‌دار و سه قسمتی وجود دارد که در راستای سردر شمالی و گنبدخانه قرار گرفته است. مقرنس گچی در نمای داخلی گنبد و سردر پیش‌تاق (تصویر ۷) به کار رفته است.

آرامگاه بابامنیر به شماره ۴۵۴۳، به تاریخ ۱۳۸۰/۰۱/۱۱، در فهرست آثار ملی ثبت شده است (نوروزی و سلطانی، ۱۳۸۰).



نقشه ۳: پلان آرامگاه بابامنیر (راست: آرشیو میراث فرهنگی استان فارس) و پلان آرامگاه بابامنیر (چپ: Herzfeld, 1942).
Map. 3: Plan of Baba Monir mausoleum (Right: Archive of the cultural heritage of Fars province) and plan of Baba Monir mausoleum (Left: Herzfeld, 1942).



تصویر ۶: نمای شمالی گنبد آرامگاه بابامنیر (نگارندگان، ۱۴۰۰).
Fig. 6: North elevation of the dome of Baba Monir mausoleum (Authors, 2021).



تصویر ۷: نمای داخلی گنبد آرامگاه بابامنیر (نگارندگان، ۱۴۰۰).
Fig. 7: Interior elevation of the dome of Baba Monir mausoleum (Authors, 2021).

بحث و تحلیل

پژوهش‌های انجام‌شده حاکی است که آرامگاه‌های مطالعه‌شده، در مسیر تجاری یا نزدیک بدان بنا شده بوده‌اند که ازجمله آن‌هاست آرامگاه میرمحمد حنفی در جزیره خارگ و در مسیر تجارت دریایی بصره به سوی هند و چین (ابن خردادبه، ۱۳۷۱: ۴۶؛ حدودالعالم، ۱۳۶۲: ۲۰-۲۱؛ اصطخری، ۱۳۴۰: ۳۴) و تداوم این مسیر بازرگانی طی قرن‌های ۸ و ۹ ه.ق. (مستوفی، ۱۳۶۲: ۱۶۶؛ ابوالفدا، ۱۳۴۹: ۴۲۵؛ حافظ‌ابرو، ۱۳۹۹: ۲۳۹)؛ آرامگاه‌های دوگنبدان در کوخرد که پیش‌تر راه بازرگانی بندر کنگ و لنگه به سوی لار از آن ناحیه می‌گذشته (Calmand, 1986: 672؛ وثوقی، ۱۳۸۹: ۲۱۶) و آرامگاه بابامنیر در نورآباد ممسنی که مسیر اصلی شیراز-خوزستان و گناوه از بخشی از منطقه آن عبور می‌کرده است (اصطخری، ۱۳۴۰: ۱۱۶؛ ابن حوقل، ۱۳۶۶: ۵۴؛ مقدسی، ۱۳۶۱: ۱۳۶۱). افزون‌بر این، آرامگاه‌ها نیز مدفن شخصیت‌های طریقت بنی‌عباسیه (آرامگاه‌های دوگنبدان)، صوفی (آرامگاه بابامنیر) یا منسوب به امام‌زادگان (آرامگاه میرمحمد حنفی) بوده‌اند. ساخت آرامگاه‌ها هم‌زمان با ورود طایفه‌ای جدید در مناطق یاد شده یا شکل‌گیری سلسله‌ای نو در آن نواحی همراه است. آرامگاه بابامنیر هم‌زمان با ورود طایفه شول در دوره ایلخانی-تیموری، به نورآباد کنونی یا شولستان/نوبندگان پیشین (مستوفی، ۱۳۹۴: ۱۵۴؛ شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳: ۲۰۶-۲۰۷؛ برای آگاهی بیشتر درباره موقعیت نظامی و تجاری منطقه ن.ک. به: آیتی، ۱۳۸۳: ۱۰۴؛ کتبی، ۱۳۶۴: ۸۷؛ یزدی، ۱۳۸۷: ۴۸۳) آرامگاه میرمحمد حنفی با قدرت یافتن آل‌اینجو در فارس و ملوک هرمز (Aubin, 1953: 106؛ به نقل از: وثوقی، ۱۳۸۰: ۱۹۲) و آرامگاه دوگنبدان کوخرد با ورود طایفه بنی‌عباسی به بستک، قرن ۹ ه.ق. ساخته شده‌اند (بنی‌عباسیان بستکی، ۱۳۳۹: ۲۳-۲۴؛ ن.ک. به: جدول ۱).

جدول ۱: موقعیت آرامگاه‌ها و رویدادهای تاریخی هم‌زمان با ساخت آن‌ها (نگارندگان، ۱۴۰۱).

Tab. 1: Location of mausoleums and historical events coincident with their construction (Authors, 2022).

نام آرامگاه	موقعیت	موقعیت در مرکز یا مسیر تجاری (سده ۸ و ۹ ه.ق.)	تعلق به شخصیت‌های مذهبی	رویدادهای مهم هم‌زمان با ساخت آرامگاه‌ها در عصر ایلخانی-تیموری
بابا منیر	دشت ماهور میلانی نورآباد، روستای بابامنیر	برمسیر تجاری شیراز، نورآباد، خوزستان و گناوه	منسوب به امام‌زاده بابامنیر	ورود طایفه شول‌ها و نام‌گذاری منطقه به شولستان
دوگنبدان	دشت سیه، غرب روستای کوخرد	در مسیر تجاری بندرکنگ-لار	مدفن دو تن از شیخ‌های طریقت بنی‌عباسیه بستک	ورود خاندان بنی‌عباسیه، نخستین بار، به منطقه بستک
میرمحمد حنفی	بنا شده در زمینی صخره‌ای در میان جزیره خارگ	در مسیر تجارت دریایی بصره به سوی هند و چین	منسوب به امام‌زاده میرمحمد حنفی	قدرت گرفتن آل‌اینجو و ملوک هرمز در فارس

در ویژگی‌های معماری آرامگاه‌های مطالعه‌شده مشابهت‌ها و تفاوت‌هایی است که در ادامه می‌آید.

پلان: آرامگاه میرمحمد حنفی دو گنبدخانه در راستای یک‌دیگر دارد که اولی زیارتگاه و دومی مدفن است. ساخت زیارتگاه بزرگ و چلیپایی، افزون‌بر مزار، شاید به دلیل کثرت زائران آرامگاه که نزد اهل سنت و شیعه محترم بوده (نیپور، ۱۳۵۴: ۱۷۰) و واقع بودن آن در مسیر تجارت بین‌المللی خلیج فارس با هند و چین است. نقشه چلیپایی گنبدخانه آرامگاه میرمحمد حنفی با آرامگاه‌های عصر ایلخانی هم‌چون، امام‌زاده ربیع‌ه خاتون اشترجان و بقعه شیخ عبدالصمد در نطنز قابل قیاس است (ن.ک. به: جدول ۲: الف و ب). پلان آرامگاه بابامنیر به صورت گنبدخانه‌ای میانی با دالانی تاق‌دار در پیرامونش است. تقارن موجود در نقشه بابامنیر - که مرکزیت گنبدخانه را برجسته می‌سازد- تا اندازه‌ای با برخی آرامگاه‌های تیموری موسوم به «هشت‌بهشت» ازجمله آرامگاه‌های «موموشریفان غزنه» و «خواجه ابونصر پارسا» در بلخ هم‌سانی دارد (ن.ک. به: جدول ۲: الف و ب). نقشه این آرامگاه‌ها از درون چلیپایی و در نمای بیرونی هشت‌ضلعی با ایوان‌هایی در چهار

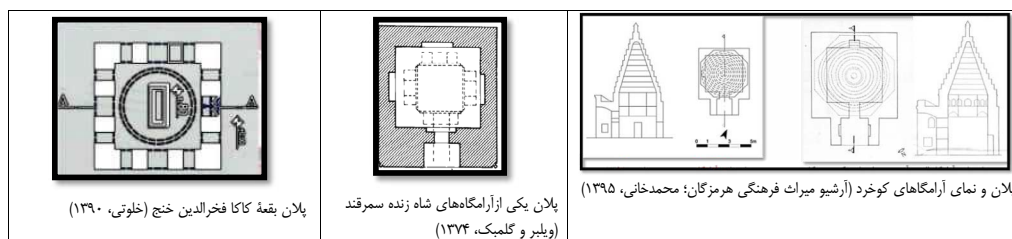
گوشه است که به گنبدخانه مرکزی راه می‌یابد (ویلبر و گلمبک، ۱۳۷۴: ۴۰۵ و ۴۱۳). هم‌چنین آرامگاه بابامنیر، به لحاظ وجود گنبدخانه مرکزی و دالان‌های پیرامونش، مشابهت نسبی با طرح برخی مسجد-آرامگاه‌های عصر تیموری دارد: مسجد کبود تبریز و مسجد شاه مشهد از آن جمله‌اند (بختیاری و همکاران، ۱۴۰۰: ۵۴-۵۵). با این حال، پلان مقبره بابامنیر به طور دقیق مشابه هیچ‌یک از بناهای اشاره شده نیست و طرحی منحصر به فرد دارد؛ بنابر هم‌سانی نسبی که میان پلان مقبره بابامنیر و برخی آرامگاه‌های منطقه -مانند: بقعه عبدالمهیمین بوشهر و شاهزاده احمد دالکی- وجود دارد، به نظر می‌رسد طراحی آرامگاه بابامنیر از سنتی محلی پیروی کرده است (ن. ک. به: جدول ۲: الف و ب). نقشه آرامگاه‌های دوگنبدان کوخرد متشکل از گنبدخانه‌ای ساده با پیش‌تاق در جهت شمالی آرامگاه الف و سمت شرقی برای آرامگاه ب است. آرامگاه ب پیش‌تر سردری در نمای شمالی داشته که در مرمت‌های بعدی بسته و ورودی به شرق آن منتقل شده است (گفتگو با: پیمان پاسالاری، باستان‌شناس و از اهالی بستک؛ اردیبهشت، ۱۴۰۱).

جدول ۲ الف: مقایسه پلان آرامگاه‌های مطالعه شده (نگارندگان، ۱۴۰۱).
Tab. 2a: Comparison of the plan of studied mausoleums (Authors, 2022).

نام آرامگاه	جهت آرامگاه (براساس محل درگاه ورودی)	نوع پلان	مقایسه پلان با بناهای هم‌عصر یا بومی منطقه
بابامنیر	شمالی-جنوبی	گنبدخانه میانی و چلیپایی + دالانی تاق دار و متقارن پیرامون گنبدخانه + پیش‌تاق ورودی	بقعه عبدالمهیمین بوشهر و شاهزاده احمد دالکی در استان بوشهر
میرمحمد حنفی	شمالی-جنوبی	دو گنبدخانه در راستای یک‌دیگر (گنبدخانه اولی طرح چلیپایی دارد) + پیش‌تاق ورودی	بقعه شیخ عبدالصمد نطنزی (بلر، ۱۳۸۷) و امامزاده ربیعہ خاتون اشترجان (ویلبر، ۱۳۶۵)
دو گنبدان کوخرد	آرامگاه الف: شمالی-جنوبی آرامگاه ب: شرقی-غربی	هر دو آرامگاه دارای گنبدخانه منفرد ساده+پیش‌تاق ورودی	تأخودی مشابه طرح آرامگاه‌های شاه‌زنده در سمرقند (ویلبر و گلمبک، ۱۳۷۴) و آرامگاه‌های دوره تیموری در خنج (خلوتی، ۱۳۹۰)

جدول ۲ الف: مقایسه پلان آرامگاه‌های مطالعه شده (نگارندگان، ۱۴۰۱).
Tab. 2a: Comparison of the plan of studied mausoleums (Authors, 2022).

نوع پلان	مقایسه پلان با بناهای هم‌عصر یا بومی منطقه
پلان آرامگاه بابامنیر (آرشیو میراث فرهنگی فارس)	پلان امامزاده حسن دالکی در استان بوشهر (قلی‌نژاد، ۱۳۹۴)
پلان آرامگاه بابامنیر (آرشیو میراث فرهنگی فارس)	پلان بقعه عبدالصمد نطنزی (بلر، ۱۳۸۷)
پلان گنبدخانه میرمحمد حنفی (ترسیم آزاد از خلوتی)	پلان امامزاده ربیعہ خاتون اشترجان (ویلبر، ۱۳۶۵)



جدول ۳: مقایسه گنبد آرامگاه‌های مطالعه شده (نگارندگان، ۱۴۰۱).

Tab. 3: Comparison of the dome of the studied mausoleums (Authors, 2022).

نام آرامگاه	نوع گنبد	شکل گنبد	قاعده هندسی گنبد	مصالح گنبد	نوع تارک گنبد	راهکارهای استفاده شده برای حفظ گنبد در برابر رانش
بابا منیر	تک‌پوسته مضرس	مخروطی	کوبی	سنگ لاشه و قلوه سنگ + اندود گچ	گنبدک مخروطی	کاربرد تارک + متقارن ساختن زینه‌ها + ساخت دالانی پیرامون گنبدخانه
میرمحمد حنفی	تک‌پوسته مضرس	مخروطی	کوبی	آجر + اندود گچ	گنبدک ترکیبی	کاربرد تارک + متقارن ساختن زینه‌ها + ساخت دالانی دو طبقه پیرامون گنبدخانه + وجود پشت‌بندها در گوشه‌های گنبدخانه
دوگنبدان کوخرد	تک‌پوسته مضرس	مخروطی	هر دو آرامگاه دارای قاعده‌ای کوبی	سنگ لاشه + اندود گچ	استوانه‌ای با سرپوش مخروطی	کاربرد تارک + متقارن ساختن زینه‌ها + وجود پشت‌بند در گوشه‌های گنبدخانه

مصالح: در هر منطقه از مصالح بوم‌آورد به نسبت متفاوت برای ساخت آرامگاه‌ها استفاده شده است؛ برای نمونه، از سنگ لاشه و اندود گچ و ساروج در آرامگاه دوگنبدان کوخرد و بابامنیر و سنگ‌های مرجانی جزیره خارک همراه اندود گچ در بنای میرمحمد حنفی بهره برده‌اند. در ساخت گنبد آرامگاه (میرمحمد حنفی) از آجر و در بابامنیر و دوگنبدان از سنگ استفاده شده است (ن. ک. به: جدول ۴).

جدول ۴: مقایسه مصالح به‌کاررفته در آرامگاه‌ها (نگارندگان، ۱۴۰۱).

Tab. 4: Comparison of materials used in mausoleums (Authors, 2022).

نام آرامگاه	مصالح برای ساخت گنبدخانه	مصالح برای ساخت گنبد
بابامنیر	سنگ لاشه، سنگ قلوه، اندود گچ	سنگ لاشه و قلوه‌ای
میرمحمد حنفی	سنگ مرجانی، اندود گچ	آجر
دوگنبدان کوخرد	سنگ لاشه، اندود گچ و ساروج	سنگ لاشه

آرایه‌های معماری: همه آرامگاه‌ها چند ردیف مقرنس گچبری در نمای داخلی گنبد دارند. ساختار مقرنس‌های آرامگاه‌های بابامنیر و میرمحمد حنفی همسان هستند؛ اجزای مقرنس در هر دوی این بناها ساده و در بردارنده ردیف‌های تاسه و شاپرک است که چرخش‌وار گرداگرد شمسه‌ای مرکزی در نوک گنبد قرار گرفته‌اند. شایان توجه است، مقرنس گنبد برخی آرامگاه‌های عصر ایلخانی در عراق، به‌ویژه بغداد، دارای ساختار گفته شده در بالا هستند؛ مانند: مقبره زمرد خاتون. بنابراین، همان‌گونه که «شیلر» هم اشاره کرده است، می‌توان نتیجه گرفت شیوه مقرنس‌سازی در نمای گنبد‌های عراقی، طی عصر ایلخانی، بر گنبد‌های مضرس جنوب ایران نیز اثر گذارده است (بلر، ۱۳۸۷: ۸۲-۸۳)، (ن. ک. به: جدول ۵: الف و ب)؛ هم‌چنین، مقرنس‌های آرامگاه‌های دوگنبدان کوخرد دارای اجزایی همانند و یادآور گل‌های پنج‌پر هستند (پاسالاری و هاشمی‌پور، ۱۳۹۸: ۴۵۱). گل‌های پنج‌پر حلقه‌وار و به حالت ایستا پیرامون دایره مرکزی یا شمسه جای‌گرفته‌اند. چرخش خانه‌های مقرنس در آرامگاه‌های

کوخرّد، برخلاف مقبره‌های بابامنیر و میرمحمد حنفی، به چشم نمی‌خورد. گویا، سنتی محلی بر مقرنس‌سازی مقبره‌های کوخرّد حاکم است؛ زیرا، همانند این مقرنس‌ها در یکی دیگر از آرامگاه‌های بستک اجرا شده است. این آرامگاه نیز متعلق به دوره ایلخانی- تیموری و محل دفن شیخ عبدالقادر بستکی، یکی دیگر از بزرگان خاندان بنی عباسیه بستک است (همان: ۴۵۳). کاشی‌کاری معرق آبی سفید تنها در زیارتگاه میرمحمد حنفی به کار رفته که نمونه آن در بناهای حکومتی تیموری مانند: مسجد گوهرشاد در مشهد، آرامگاه‌های شاه زنده و گور امیر در سمرقند به فراوانی اجرا شده است؛ افزون بر این، از کاشی‌های زرین‌فام در ازاره زیارتگاه میرمحمد حنفی استفاده شده که با نمونه‌های موجود در برخی زیارتگاه‌های معروف ایلخانی از قبیل: بقعه شیخ عبدالصمد نطنز، امام‌زاده یحیی ورامین و ازاره حرم امام رضا (ع) در مشهد قابل مقایسه است (ن.ک. به: جدول‌های ۵ الف و ب).

جدول ۵ الف: مقایسه آرایه‌های معماری آرامگاه‌های مطالعه شده (نگارندگان، ۱۴۰۱).

Tab. 5a: Comparison of architectural ornaments of the studied mausoleums (Authors, 2022).

نام آرامگاه	آرایه گجبری	آرایه کاشی‌کاری	مقایسه با بناهای هم‌عصر
بابامنیر	مقرنس‌های راست گوشه	---	بناهای عصر ایلخانی مانند مقبره زمرد خاتون در بغداد (بهر، ۱۳۸۷)
دوگنبدان کوخرّد	مقرنس‌های راست گوشه	---	مقبره شیخ عبدالقادر بستک (پاسالاری و هاشمی‌پور، ۱۳۹۸)
میرمحمد حنفی	مقرنس‌های راست گوشه	کاشی‌های معرق آبی سفید و زرین‌فام	بقعه شیخ عبدالصمد نطنز و امام‌زاده یحیی در ورامین، مسجد گوهرشاد مشهد و گور امیر در سمرقند (بهر، ۱۳۸۷؛ ویلبر، ۱۳۶۵؛ ویلبر و کلمبک، ۱۳۷۴)

جدول ۵ ب: مقایسه تصویری آرایه‌های معماری آرامگاه‌های مطالعه شده (نگارندگان، ۱۴۰۱).

Tab. 5b: Pictorial comparison of the architectural ornaments of the studied mausoleums (Authors, 2022).

آرایه گجبری	آرایه کاشی‌کاری	مقایسه با بناهای هم‌عصر
مقرنس نمای گنبد بابامنیر (نگارندگان، ۱۴۰۰)		مقرنس نمای گنبد زمرد خاتون بغداد (baghdad1.com)
مقرنس نمای گنبد آرامگاه الف دوگنبدان (نگارندگان، ۱۴۰۰)		مقرنس نمای گنبد آرامگاه شیخ عبدالقادر بستک (نگارندگان، ۱۴۰۰)



میزان تأثیرپذیری آرامگاه‌ها از سبک‌های معماری حکومتی و بومی

در قیاس با بارزترین خصوصیات معماری سبک تیموری که اهم آن تأکید بر شکوهمندی بنا با ساخت تاق‌ها و دیوارهای بلند؛ ساخت گنبد نار ساده یا خیاره‌دار روی گریوی مرتفع؛ کاربرد فراوان کاشی برای آرایش نمای بیرونی و درونی بنا؛ رواج مقرنس‌کاری گچی در نیم‌کاسه زیرین گنبد؛ روی آوردن به فنون تازه در تاق‌زنی مانند تاق و تویزه و قوس‌های متقاطع؛ کاربرد نقشه‌های نوآورانه در ساخت بنا مانند: طرح چلیپایی و هشت‌بهشت و در نهایت استفاده فراوان از آجر در ساخت بناها است (ویلبر و گلمبک، ۱۳۷۴: ۲۵۴-۲۵۸)، نگارندگان، در مطالعه آرامگاه‌های مطالعه شده، چند ویژگی محلی را در آن‌ها شناسایی کرده‌اند. این ویژگی‌ها شامل: ساخت گنبد مضرس با قالب مخروطی و قاعده هندسی کوکبی یا چندضلعی منتظم؛ کاربرد تارک روی آخرین طبقه چیدمان گنبد اغلب به صورت گنبدکی نار یا مخروطی است که نقش به‌سزایی در حفظ تعادل گنبد اصلی دارد. استفاده اندک از تاق‌نماهای بلند در معماری آرامگاهی (در مقایسه با سبک تیموری)، ساده بودن نمای بیرونی و درونی آرامگاه‌ها، به‌کارگیری قوس‌های جدید یا محلی در نمای آرامگاه مانند: قوس کنگره‌دار از دیگر ویژگی‌های سبک بومی معماری این بناها است. بنابر آن چه گفته شد، میزان برخورداری هر یک از آرامگاه‌ها از سبک حکومتی یا محلی در معماری نمونه‌های مطالعه شده به شرح جدول ۶ است.

جدول ۶: ویژگی‌های سبکی حکومتی و محلی (نگارندگان، ۱۴۰۱).

Tab. 6: The governmental and local stylistic features (Authors, 2022).

نام آرامگاه	ویژگی‌های سبک حکومتی					ویژگی‌های سبک محلی				
	کاربرد گنبد نار یا خیاره‌دار	تزئین کاشی	مقرنس گچی زیر گنبد	طرح چلیپایی گنبدخانه	استفاده از آجر	وجود گنبد مضرس	کاربرد تارک روی گنبد	استفاده از مصالح بوم‌آورد	سادگی طرح گنبدخانه	کاربرد صرف گچبری
میرمحمد حنفی	●	●	●	●	●	●	●	●	×	×
بابامیر	×	×	●	●	×	●	●	●	×	●
دوگنبدان کوخرد	×	×	●	×	×	●	●	●	●	●

بنابر مطالعه انجام گرفته، آرامگاه میرمحمد حنفی بیشترین اثرپذیری را از معماری حکومتی تیموری دارد. در آرامگاه‌های دوگنبدان کوخرد و پس از آن، بابامنیر تأثیر معماری بومی بیشتر است. به سخن دیگر، رابطه معنا داری بین منطقه ساخت آرامگاه و میزان وابستگی آن به شیوه‌های محلی در معماری ملاحظه می‌شود. آرامگاه‌های بابامنیر و به‌ویژه دوگنبدان در مناطق دورافتاده‌تری، در قیاس با آرامگاه میرمحمد حنفی قرار دارند و به همان میزان نفوذ سبک مرکزی تیموری در آن‌ها کمتر است. طایفه‌های بومی که در نواحی نورآباد و بستک حاکم بوده‌اند، گویا گرایش قوی‌تری به شیوه‌های معماری بومی داشته‌اند. افزون بر آن، مسیر تجاری که آرامگاه‌های کوخرد و بابامنیر مانند: جزیره خارگ در آن واقع بودند، اهمیت فرامنطقه‌ای چندانی نداشتند. در این باره باید گفت، جزیره خارگ - مکان ساخت آرامگاه میرمحمد حنفی - از نخستین سده‌های اسلامی تا قرن‌های میانی در مسیر یکی از شاهراه‌های اصلی تجاری جهان اسلام واقع شده بود که از بصره در جنوب عراق آغاز و به هند و چین در شرق آسیا متصل می‌شد (ابن خردادبه، ۱۳۴۱: ۴۶؛ مستوفی، ۱۳۶۲: ۱۶۶). به همین دلیل، آرامگاه میرمحمد حنفی از هر دو شیوه‌های معماری محلی و حکومتی به یک میزان تأثیر پذیرفته است. از سوی دیگر، کوخرد، محل قرارگیری آرامگاه‌های دوگنبدان، در مسیر تجارت کنگ - لار قرار داشته است (Calmaid, 1986: 672؛ وثوقی، ۱۳۸۹: ۲۱۶). بندر کنگ، در قیاس با جزیره هرمز، در قرن ۸ و ۹ هـ.ق. گمنام بوده است (A chronicle of the carmelites on Persi, 1939: 313؛ پرنیرافیدالگو، ۱۳۹۶: ۶-۷). افزون بر آن، یکی از شاهراه‌های اصلی بازرگانی جنوب ایران در این دوران مسیری بود که از هرمز به سوی کهورستان و سپس لار و شیراز امتداد می‌کرد (ابن بطوطه، ۱۳۶۷: ۳۳۶؛ وثوقی، ۱۳۸۹: ۲۱۴). هم‌چنین، روستای بابامنیر، مکان آرامگاه بابامنیر، در حاشیه راه تجاری شیراز - نوبندگان - ارجان قرار داشته است. مسیر گفته شده در نخستین سده‌های اسلامی اهمیت بازرگانی ویژه‌ای داشته است. با این حال، آن‌طور که از نوشته مورخان برمی‌آید؛ در قرن‌های میانی از رونق تجاری ارجان و راه‌های وابسته بدان کاسته می‌شود. نیز، مسیر شیراز به سوی شولستان (نوبندگان کهن) و ارجان بیشتر از لحاظ نظامی و برای لشکرکشی بین فارس و خوزستان در این دوران اهمیت داشته است (آیتی، ۱۳۸۳: ۱۰۴؛ کتبی، ۱۳۶۴: ۸۷؛ یزدی، ۱۳۸۷: ۴۸۳). بنابر آن چه گفته شد، می‌توان دریافت کوخرد و بابامنیر در مسیر راه‌های تجاری قرار داشتند که در سده‌های میانی اسلامی اهمیتی فرعی داشته‌اند و جزء راه‌های اصلی تجارت فرامنطقه‌ای خلیج فارس نبوده‌اند؛ از همین رو، ممکن است معماران آرامگاه‌های کوخرد و بابامنیر بختی برای آشنایی با دیگر شیوه‌های معماری نداشته‌اند و لاجرم از سبک معماری بومی در بنای این آرامگاه‌ها الهام گرفته‌اند.

نتیجه‌گیری

آرامگاه‌های مطالعه شده، مدفن شخصیت‌های مهم مذهبی است و به صورت منفرد و در فضایی باز ساخته شده‌اند. این آرامگاه‌ها در مسیرهای تجاری واقع بوده‌اند که ساخت آن‌ها هم‌زمان با سکونت طایفه یا سلسله‌ای جدید بی‌ارتباط نیست. افزون بر این، در همه آرامگاه‌ها، گنبدخانه در مرکزیت پلان، به شیوه‌های گوناگون، برجسته شده است. ساخت ورودی‌های فرعی در گنبدخانه میرمحمد حنفی، حاکی از جایگاه مذهبی متوفی و توجه زائران از جمله شیعیان و اهل سنت به آن است. واقع بودن این آرامگاه در جزیره خارگ و بر مسیر تجارت فرامنطقه‌ای سرزمین‌های اسلامی با شرق آسیا اهمیت آن را افزون ساخته است. آرایه‌های معماری آرامگاه میرمحمد حنفی، در مقایسه با دیگر آرامگاه‌ها تنوع بیشتری دارد و تأثیرپذیری آن از شیوه‌های گوناگون معماری، به‌ویژه سبک معماری ایلخانی - تیموری، به‌ویژه کاربرد تاق‌نماهای بلند و عمیق در گنبدخانه را آشکار می‌سازد. این تأثیرپذیری در آرامگاه بابامنیر به میزان کم در قیاس با آرامگاه میرمحمد دیده می‌شود. از سویی

دیگر، آرامگاه‌های دوگنبدان کوخرد کمترین تأثیرپذیری را از بناهای حکومتی عهد ایلخانی تیموری دارند. باوجود این، در هر چهار آرامگاه شیوه گنبدسازی مضرس، از نظر سازه‌ای و فرم هندسی، به نسبت ماهرانه اجرا شده و در میزان پیچیدگی ساختاری گنبدها متفاوت از یک‌دیگر است. آرامگاه‌های بابامنیر و میرمحمد ساختار کوکبی دارد و مرتفع‌تر است که در مقایسه با قاعده هندسی کوکبی آرامگاه‌های دوگنبدان پیچیده‌تر بوده و نشان‌دهنده دانش و مهارت بیشتر معماران در بنایی پوشش‌های مضرس است. ساده‌تر بودن فرم آرامگاه‌های دوگنبدان نشان‌دهنده ورود دیرنگام سنت گنبدهای مضرس به منطقه کوخرد - شاید به دلیل مسافت دور - است و با توجه به قدمت بنا، گویا در اواخر عصر تیموری نخستین بار فرم مضرس در گنبدهای این ناحیه به اجرا درآمده است. در سازه گنبدهای بابامنیر و دوگنبدان از مصالح محلی استفاده شده است. ساخت گنبد میرمحمد با آجر، ریشه در اثرپذیری آن از شیوه‌های معماری تیموری، به‌ویژه در تارک نار و خیاره دارگنبد، مشابه گنبدهایی از این نوع در معماری تیموری دارد. کاربرد تارک مخروطی در آرامگاه‌های بابامنیر و دوگنبدان متأثر از سنت معماری محلی است. در مجموع، ساخت گنبدهای مضرس متقارن در هر چهار آرامگاه حاکی از تأثیر نیرومند سبک معماری بومی در بنایی آن‌ها است؛ با این حال، میزان نفوذ دیگر شیوه‌های معماری در این آرامگاه‌ها هم‌سان نیست. نوعی هم‌زیستی بین سبک معماری بومی و حکومتی در آرامگاه میرمحمد خارگ قابل مشاهده است. در آرامگاه بابامنیر و به‌ویژه دوگنبدان، تأثیر معماری بومی آشکارتر است.

سپاسگزاری

در پایان نویسندگان برخود لازم می‌دانند که از داوران ناشناس نشریه با نظرات ارزشمند خود به غنای متن مقاله افزودند، قدردانی نمایند.

درصد مشارکت نویسندگان

این مقاله مستخرج از رساله نویسنده اول به راهنمایی نویسنده دوم و مشاوره نویسنده سوم بوده است؛ بر همین اساس گردآوری مطالب توسط نویسنده اول و نگارش آن تحت نظارت نویسندگان دوم و سوم بوده است.

تضاد منافع

نویسندگان ضمن رعایت اخلاق نشر در ارجاع‌دهی، نبود تضاد منافع را اعلام می‌دارند.

کتابنامه

- آیتی، عبدالمحمد، (۱۳۸۳). تحریر تاریخ و صاف. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- ابن بطوطه، (۱۳۶۷). سفرنامه ابن بطوطه، (جلد اول). ترجمه محمد علی موحد. چاپ پنجم: چاپ سپهر نقش.
- ابن حوقل، (۱۳۶۶). سفرنامه ابن حوقل. ترجمه و تصحیح: جعفر شعار، چاپ دوم، تهران: امیرکبیر.
- ابن خردادبه، (۱۳۷۱). مسالک و ممالک. ترجمه سعید خاکرند، چاپ اول، تهران: میراث ملل.
- ابوالفدا، (۱۳۴۹). تقویم البلدان. ترجمه عبدالمحمد آیتی، تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
- اتینگهاوزن، ریچارد؛ و گرابار، الگ، (۱۳۸۷). هنر و معماری اسلامی (۱). ترجمه یعقوب آژند، تهران: سمت.

- اسدی، احمدعلی، (۱۳۸۷). «الگوی استقراری و کاربری اراضی در دشت بستک، هرمزگان». نشریه باستان‌شناسی و تاریخ، ۱(۴۵): ۳-۳۱.
- اصطخری، ابواسحاق ابراهیم، (۱۳۴۰). مسالک و ممالک. به‌کوشش: ایرج افشار، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- بختیاری، سپیده؛ صارمی‌نایینی، داود؛ حیدری‌باباکمال، یدالله؛ و بختیاری، سحر، (۱۴۰۰). «بازشناسی هویت بنای امیرملکشاه مشهد با استناد به متون تاریخی، ویژگی‌های معماری و شواهد باستان‌شناختی». مطالعات تاریخ اسلام، ۱۳(۵۰): ۳۵-۶۴. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.222.64-35> 86713.1400.13.50.7.4
- بختیاری، صادق، (۱۳۹۸). «طراحی موزه یادمان هنرهای سنتی خوزستان با رویکرد احیای هندسه گنبد‌های اورچین بناهای آرامگاهی». پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه صنعتی جندی شاپور دزفول (منتشر نشده).
- بلر، شیلا، (۱۳۸۷). معماری ایلخانی در نطنز. ترجمه ولی‌الله کاووسی، تهران: نشر فرهنگستان هنر.
- بنی‌عباسیان بستکی، محمداعظم، (۱۳۳۹). تاریخ جهانگیریه و بنی‌عباسیان بستک. به‌کوشش: عباس انجم‌روز: نشر کاویان.
- پاسالاری، پیمان؛ و هاشمی‌پور، سیده شهرزاد، (۱۳۹۸). «بررسی نقش معماری گنبد اورچین با تأکید بر ساختار فضایی و زیبایی‌شناختی در مجموعه دوگنبدان کوخرد هرمزگان». اولین کنفرانس ملی دوسالانه باستان‌شناسی و تاریخ هنر ایران، دانشگاه مازندران: ۴۴۰-۴۵۷.
- پاسالاری، پیمان؛ محمدخانی، کورش؛ اسدی، احمدعلی؛ قاسمی‌قاسموند، یوسف؛ نوروزی، عباس؛ و نظری، سمیه، (۱۴۰۲). «محلۀ بونجرون کوخرد در غرب استان هرمزگان، براساس مطالعات باستان‌شناسی و آرکتوزئوفیزیک». مطالعات باستان‌شناسی اسلامی، ۲(۳): ۷۱-۹۴. [10.22080](https://journal.riicht.ir/athar/article-1-392-fa.html) 1011.22286.2021.jiar
- پریرافیدالگو، گریگوریو، (۱۳۹۶). گزارش سفیر کشور پرتغال در دربار شاه سلطان حسین صفوی. ترجمه از زبان پرتغالی ژان اوبن. ترجمه پروین حکمت. تهران: نشر دانشگاه تهران.
- پیرنیا، محمدکریم، (۱۳۷۰). «گنبد در معماری ایران». اثر، ۱۲(۲۰): ۵-۱۳۹. <https://journal.riicht.ir/athar/article-1-392-fa.html>
- تاریخ شاهی قراختایان، (۱۳۵۷). تصحیح: محمدابراهیم باستانی‌پاریزی، تهران: نشر بنیاد فرهنگ ایران.
- حافظ ابرو، شهاب‌الدین عبدالله، (۱۳۹۹). جغرافیای حافظ ابرو. مقدمه و تصحیح: سید علی آل داوود، تهران: نشر سخن.
- حدود العالم من المشرق الى المغرب، (۱۳۶۲). به‌کوشش: منوچهر ستوده، تهران: نشر کتابخانه طهوری.
- حسینی فسایی، میرزا حسن، (۱۳۶۷). فارسنامه ناصری، (جلد دوم). تصحیح: منصور رستگار فسایی، تهران: امیرکبیر.
- دهخدا، علی‌اکبر، (۱۳۷۷). لغت‌نامه (جلد سیزدهم). زیر نظر: محمد معین و سید جعفر شهیدی، چاپ دوم، تهران: دانشگاه تهران.
- زم‌رشیدی، حسین، (۱۳۸۹). گنبد و عناصر طاقی ایران. نشر زمان.
- سجادی، علی، (۱۳۹۱). «بررسی تطبیقی بناهای آرامگاهی دوره ایلخانی و صفوی استان خوزستان با مناطق همجوار». رساله دکتری باستان‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس (منتشر نشده).

- سجادی، علی، (۱۳۹۶). آرامگاه‌های جنوب غرب ایران (خوزستان و مناطق همجوار). چاپ اول، تهران: نشر پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری.
- سعیدیان، امین؛ قلی، مجتبی؛ زمانی، احسان؛ و انصاری، مجتبی، (۱۳۹۰). «باز شناخت چگونگی شکل‌گیری گنبد اورچین (با تأکید بر ساختارهندسی و معماری)». مطالعات شهر ایرانی اسلامی، ۲(۵): ۶۶-۹۷.
- شبانکاره‌ای، محمد بن علی، (۱۳۶۳). مجمع‌الانساب. تصحیح: میرهاشم محدث، چاپ اول، تهران: امیرکبیر.
- صمدی، مهرداد، (۱۳۴۸). «نظری درباره سبک معماری گنبد سلیمان بن علی گناوه». در: آثار شهرهای باستانی و جزایر خلیج فارس و دریای عمان. تألیف احمد اقتداری، تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
- قمشی، محسن، (۱۳۹۶). «بازشناخت و حفاظت گنبدهای اورچین (مضرس) خوزستان». پایان‌نامه کارشناسی ارشد مرمت و احیای بناها و بافت‌های تاریخی، دانشکده معماری، دانشگاه تهران (منتشر نشده).
- کارری، جووانی فرانچسکو جملی، (۱۳۴۸). سفرنامه کارری. ترجمه عباس نخجوانی و عبدالعلی کارنگ، تبریز: اداره کل فرهنگ و هنر آذربایجان شرقی.
- کتبی، محمود، (۱۳۶۴). تاریخ آل مظفر. به اهتمام و تحشیه: عبدالحسین نوایی، تهران: امیرکبیر.
- گذار، آندره، (۱۳۷۱). آثار ایران، (جلد سه و چهار). ترجمه ابوالحسن سروی مقدم: آستان قدس رضوی.
- محمدخانی، کورش؛ و نظیف، سمانه، (۱۳۹۷). «معرفی محوطه باستانی شهر سیبه-کوخرد، براساس داده‌های حاصل از بررسی‌های آرکتئوفیزیک و باستان‌شناسی». پژوهش باستان‌سنجی، ۴(۲): ۱-۱۹. <http://dx.doi.org/10.29252/jra.4.2.1>
- مستوفی قزوینی، حمدالله، (۱۳۶۲). نزهة القلوب. تصحیح: گای لسترنج، تهران: دنیای کتاب.
- مستوفی قزوینی، حمدالله، (۱۳۹۴). تاریخ گزیده. تصحیح: عبدالحسین نوایی، چاپ ششم. تهران: امیرکبیر.
- مشایخی، محمد؛ و مهدوی نژاد، جواد، (۱۳۹۱). «نقش مایه ارچین و تجلی آن در هنر و معماری ایرانی». نقش‌مایه، ۵(۱۰): ۳۳-۴۲.
- مشایخی، محمد؛ و تهرانی، فرهاد، (۱۳۹۲). «نسبت‌های تکرار شونده در هندسه برخالی (فراکتالی) گنبدهای ارچین». تاریخ علم، ۱۱(۲): ۲۹۱-۳۱۰. https://jihs.ut.ac.ir/article_57490.html
- معماریان، غلامحسین، (۱۳۹۴). معماری ایرانی: نیارش (جلد دوم). چاپ اول، تدوین هادی صفایی‌پور، تهران: نغمه نواندیش.
- مقدسی، ابو عبدالله محمد بن احمد، (۱۳۶۱). احسن التقاسیم فی معرفة الاقالیم، (جلد دوم). ترجمه علینقی منزوی، چاپ اول، تهران: شرکت مؤلفان و مترجمان ایران.
- نوروزی، رضا؛ و سلطانی، مهرداد، (۱۳۸۰). «پرونده ثبتی امام زاده بابامنیر». آرشیو میراث فرهنگی استان فارس (منتشر نشده).
- نوروزی، عباس، (۱۳۸۲). «پرونده ثبتی آرامگاه‌های دوگنبدان کوخرد». آرشیو میراث فرهنگی هرمزگان (منتشر نشده).
- نیپور، کارستن، (۱۳۵۴). سفرنامه کارستن نیپور. ترجمه پرویز رجبی، چاپ اول، تهران: نشر توکا.

- وثوقی، محمدباقر، (۱۳۸۰). تاریخ مهاجرت اقوام در خلیج فارس: ملوک هرموز. شیراز: دانشنامه فارس.
- وثوقی، محمدباقر، (۱۳۸۹). علل و عوامل جابجایی کانون‌های تجاری در خلیج فارس. چاپ اول، تهران: نشر پژوهشکده تاریخ اسلام.
- ویلبر، دونالد؛ و گلمبک، لیزا، (۱۳۷۴). معماری تیموری در ایران و توران. ترجمه کرامت‌الله افسر و محمدیوسف کیانی: سازمان میراث فرهنگی.
- یاقوت حموی، (۱۳۸۳). معجم البلدان، (جلد دوم). ترجمه علینقی منزوی، تهران: پژوهشگاه سازمان میراث فرهنگی.
- یزدی، شرف‌الدین علی، (۱۳۸۷). ظفرنامه. ترجمه سید عبدالقادر هاشمی، چاپ اول، تهران: نشر مجلس شورای اسلامی.

- *A chronicle of the Carmelite in Persia* (vol I), (1939). London: printed in Great Britain for Eyre and Spottiswod.

- Abual Fida, (1970). *Taghvim-o-Bolda*. Translated by: Abd al-muhammad Ayati. Tehran: Bunyad-i-Farhang-Iran press. (In Persian).

- Asadi, A., (2008). "Settlement model and land use in Bastak plain". *J Archaeol*. 1(45): 3-31. (In Persian).

- Ayati, Abs al-M., (2004). *Tahrir-i tarikh-i vassaf*. Tehran: Institue for humanities and cultural studies press. (In Persian).

- Bakhteari, S.; Saremi, D.; Heidari babakamali, Y. & Bakhteari, S., (2021). "Recognition of the identity of Amir Malekshah building in Mashhad based on historical text, architectural features and archaeological evidence". *Historical studies of Islam*, 13(50): 35-64. (In Persian). <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.22286713.1400.13.50.7.4>

- Bakhteari, S., (2019). "Design of monumental museum for traditional arts of Khuzestan with approach to revival of mausoleum architecture pattern". A dissertation for the degree of masters in architecture. Faculty of Architecture Depatment, university of Jundi Shapur (Unpublished). (In Persian).

- Bakhteari, S. & Attarian, K., (2020). "Geometry-based modeling for characterizing design and construction of Ourchin domes". *Journal of Building Engineering*, (29): <https://doi.org/10.1016/j.jobbe.2020.101199>

- Bani-Abbasian Bastaki, M. A., (1960). *History of Jahangiriyeh and Bani-Abbasian of Bastak*. by effort: Abbas Anjumrooz: Kavian press. (In Persian).

- Blair, S, (2008). *The Ilkhanid shrine complex at Natanz, Iran*. Translated by: Valiyollah Kawousi, Tehran: Farhangestan-e-honar press. (In Persian).

- Calmard, J., (1986). *Lar, Laristan in the Encyclopedia of Islam*, (Vol V). Edited by: C. E. Bosworth et al., Leiden: E. J. Brill.

- Careri, G. F., (1969). *The travelogue of Careri*. Translated by: Abbas Nakhjavani & AbdoAli Karang. Tabriz: General department of culture and art of East Azerbaijan press. (In Persian).

- Dehkhoda, A., (1998). *Dictionary* (VoL 13). Under the supervision of Mohammad Moein & Seyed Jafar Shahidi, Tehran: University of Tehran press. (In Persian).
- Eghtedari, A., (1969). *Historical sites of the coasts and islands of the Persian Gulf and Oman sea*. Tehran: Society for the national heritage of Iran press. (In Persian).
- Ettinghausen, R. & Grabar, O., (2008). *The art and architecture of Islam*(1). Translated by: Yagoob Azhand, Tehran Samt press. (In Persian).
- Ghomeshi, M., (2017). "Retrieval and conservation of Khuzeestan Urchin domes". Dissertation for MA. A in Architectural and Urban conservation. Faculty of Achitecture. Tehran university (unpublished), (In Persian).
- Godard, A., (1992). *Athar-e Iran* (VOL 3-4). Translated by: A.Sarvveghade Moghaddam, Mashhad: Astun Quds Razavi press. (In Persian).
- Hafiz-I Abru, (2020). *Joghrafiya-yi-Hafiz-i-Abru*. corrected by: Seyed Ali Aledavood. Tehran: Sokhan press. (In Persian).
- Herzfeld, E., (1942). "Damascus studies in architecutre(I)". *Ars Islamica*, IX (9): 1-53.
- Hosseini Fasai, H., (1988). *Farsnameh of Naseri*. corrected by: Mansur Rustugar, Fasai, Tehran: Amir Kabir press. (In Persian).
- *Hudud al-Alam man al-mashriq to al-maghrib*, (1983). by effort: Manouchehr Sotoudeh, Tehran: Tahoori press. (In Persian).
- Ibn Battuta, (1988). *The travels of Ibn Battuta*. Translated by: Mohammad Ali Movahed, The fifth edition: Sepehr-e-naghsh press. (In Persian).
- Ibn Hawqal, (1987). *The travelogue of Ibn Hawqal*. Translated by: Jafar Shoar. Tehran: Amir Kabir press. (In Persian).
- Ibn Khordadbeh, (1992). *Al-Masalik wa al-Mamalik*. Translated by: Saeed Khakrand, Tehran: The heritage of nations press. (In Persian).
- Istakhri, A. I., (1961). *Al-masalik wa l-mamalik*. by effort: Iraj Afshar, Tehran: Book translation and publishing company press. (In Persian).
- Kutubi, M., (1985). *Tarikh-I Al-I Muzaffar*. edited by: Abd al-Husayn Navai. Tehran: Amir Kabir press. (In Persian).
- Mashayekhi, M. & Tehrani, F., (2013). "Iterative ratios in the fractal geometry of Urchin domes". *History of science*, 11(2): 291-310. (In Persian). https://jihs.ut.ac.ir/article_57490_f2ae7dba1d005b1d914cd6a3bf8d16fa.pdf
- Mashayekhi, M. & Mahdavinejad, M. J., (2012). "The motif of Urchin and its manifestation in Iranian art and architecture". *Naghshmayeh*, 5(10): 33-42. (In Persian).
- Memarian, G. H., (2015). *Iranian Architecture; "Niaresh"* (vol 2). Tehran: Naghne-noandish press. (In Persian).
- Mohammadkhani, K. & Nazif, S., (2018). "The introduction of the archaeological site of Sibeh- Koukherd. Based on archaeological and archaeogeophysical surveys data". *Journal of research on archaeometry*, 4(2): 1-19. (In Persian). <http://dx.doi.org/10.29252/jra.4.2.1>

- Moqaddasi, A. M., (1982). *Ahsan Al-taqasim Fi Marifat Al-aqalim* (VOL 2). Translated by: Ali Naghi Vaziri, Tehran: Iranian authors and translation company press. (In Persian).
- Mostofi Ghazvini, H., (1983). *Nezhatol gholoob*. Edited by: Guy Le Strang. Tehran: Donyaye ketab press. (In Persian).
- Mostofi Ghazvini, H., (2015). *Tarikh-e-Gozideh*. edited by: Abd al-Husayn Navai, Tehran: Amir Kabir press. (In Persian).
- Nibuhr, C., (1975). *The travelogue of Carsten Niebuhr*. Translated by: Parviz Rajabi, Tehran: Toka press. (In Persian).
- Nowruzi, A., (2003). "The recorded file of the mausoleums of Do-gonbadan in Khookherd". The archive of Hormozgan cultural heritage (Unpublished), (in Persian).
- Nowruzi, R. & Soltani, M., (2001). "The recorded file of Baba Monir mausoleum". The archive of the Fars province cultural heritage (Unpublished), (In Persian).
- Pasalari, P., & Hashemipour, Sh., (2019). "Studying the architectural role of Ourchin Dome with emphasizing on the spatial structure and aesthetics in the complex of Do-gonbadan of Kookherd, Hormozgan". *National Biennial Conference on Archaeology and Art History of Iran. Mazandaran University*: 447-457. (In Persian).
- Pasalari, P.; Mohammadkhani, K.; Asadi, A.; Ghasemi Ghasemvand, Y.; Norroozi, A. & Nazari, S., (2021). "Bunjarum Kukherd neighborhood in the west of Hormozgan provine, based on archaeological and archaeogeophysical studies". *Journal of Islamic Archaeology Studies*, 2(3): 71-94. (In Persian). <http://dx.doi.org/10.22080/jiar.2021.22286.1011>
- Pereira Fidalgo, G., (2017). *The report of the ambassador of Portugal in the court of Shah Sultan Hossein Safavi*. Translated by: Parvin Hekmat (foreword by Jean Aubin: Translator of the book from Portuguese to French), Tehran: Tehran university press. (In Persian).
- Pirnia, M. K., (1991). "Dome in Persian architecture". *Journal of Asar*, 12(20): 5-139. (In Persian). <http://journal.richt.ir/athar/article-1-392-fa.html>
- Saeidian, A.; Gholi, M.; Zamani, E., Ansari, M. & Bemanian, M. R., (2012). "Identifying the formation of Ourchin dome , a symbol of tomb architectural structure in southern part of Iran". *Journal of Studies on Iranian-Islamic city*, 2(5): 66-97. (In Persian).
- Sajjadi, A., (2017). *The tombs of southwestern Iran (Khuzestan and neighboring regions)*. Tehran: Research institute of cultural heritage press. (In Persian).
- Sajjadi, A., (2012). "Comparative study of the tomb buildings of the Ilkhani and Saffavi from Khuzestan, with the neighboring regions". Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in department of archaeology. Faculty of Humanities department. Tarbiat Modares university (Unpublished), (In Persian).
- Shabankarahi, M., (1984). *Majma al-ansab*. corrected by: Mir Hashem Mohades, Tehran: Amir kabir press. (In Persian).

- *Tarikh Shahi Qarakhatiyān*, (1978). corrected by: Mohammad Ibrahim Bastani Parisi. Tehran: Iranian culture foundation press. (In Persian).
- Vosooghi, M. B., (2001). *The history of the migration of tribes in the Persian Gulf: Monarchs of Hormuz*. Shiraz: Encyclopedia of Fars press. (In Persian).
- Vosooghi, M. B., (2010). *Displacement causes commercial center in the Persian Gulf*. Tehran: Research institute of Islamic history press. (In Persian).
- Wilber, D. & Golombek, L., (1995). *The Timurid architecture of Iran and Turan*. Translated by: Keramatollah Afsar & Mohammad Yousef Kiani: Iranian cultural heritage organization press. (In Persian).
- Yaqut al-Hamavi, (2004). *Mujamul-Buldan* (VOL 2). Translated by: Alinaghi Monzavi. Tehran: Research institute of cultural heritage organization press. (In Persian).
- Yazdi, Sh. A., (2008). *Zafarnamēh*. Translated by: Seyed Abdolghader Hashemi, Tehran: Islamic council press. (In Persian).
- Zemorshidi, H., (2010). *The dome and vault elements of Iran*. Zaman press. (In Persian).

